

Vartanuş A. Çerme: Ermeni Katolik Kilise- si'nin Kurucularından, Mardinli Melkon Tazbazyan'ın Hayatı (1654-1716)

Posted on 12/07/2016

Mardin, Cezire'deki komşuları arasında bir benzeri daha olmayan bir şehirdir. Buradaki düzenli yerleşimi başka bir yerde göremezsiniz. Bu yüzden de yerli yazarlar tarafından "surlar kraliçesi" diye adlandırılmıştır. Mardin, kalenin bulunduğu tepenin güney cephesinde kurulu olup, Timurlenk dağlarının yemyeşil tepeleriyle süslü manzarasına bakar. Kuzeyindeki yemyeşil ormanlar arasında yer alan köyler ise, bağları ve meraları ile Mardin evlerine şirin manzaralar sunarlar. Kalenin eteklerindeki basamaklanmış yamaçlarda yer alan evler, bu sayede birbirlerinin manzarasını ve havasını kapatmaz. Bu evler ince nakışlarla bezeli sarı ve beyaz anahit taşından yapılmıştır. 18. yüzyıla kadar tamamen ayakta duran Mardin kalesi bir bölümü günümüze ulaşmıştır. Bu kalenin içinde bir zamanlar saraylar, evler ve onları çevreleyen bahçeler, sarnıçlar, erzak depoları vardı. Bunların bir kısmının kalıntıları, gayet bakımsız bir vaziyette günümüze ulaşmıştır. Kalenin zindanları ise 1914 yılına kadar hapisane olarak kullanılmıştır. Şehirde ve yakın civarında pek çok su kaynağı ve maden yatağı vardır.

İlk kuruluş tarihi hakkında kesin bir bilgi olmayan Mardin'in tarihi MÖ üçbin yıla kadar bilinmektedir. İran-Anadolu-Mezopotamya arasında mühim bir noktada yer alan Mardin'i ele geçirmek pek çok kralın ve komutanın düşü olmuştur. MÖ 333'te Büyük İskender tarafından istila edilerek tarihe geçen Mardin; sonraları Romalılar başta olmak üzere pek çok istilacının hükmü altına girmiş, kimi kuşatmalara da karşı durabilmiştir. Bütün Asya'ya ve Anadolu'ya boyun eğdiren Timurlenk, ezici askeri gücü ve hünerine rağmen yıllar süren kuşatmasının sonunda şehre tam anlamıyla boyun eğdiremeden geri dönmüştür.

Mardin ve Ermeniler

Tarih boyunca Masis, Massius, Malide, Mardius gibi çeşitli adlarla anılan Mardin'in adının, Ermenice savaşçı anlamına gelen "mardi" kelimesinden geldiği söylenir. Ortadoğu'da ortaya çıkan Hıristiyanlık, daha ilk devirlerinden itibaren Mardin'de de kabul görmüştür.

Derdulyanus (MS 155- 220) bunu şöyle anlatır: "Mezopotamya halkları; Persler, Marlar ve diğerleri Hıristiyanlığa inandılar." MS.2. yüzyılın sonlarına doğru yaşamış olan İskenderiyeli Dionysos ise "yaşadığım çağda Mezopotamya'da inşa edilmiş kiliseler gördüm" demiştir.

Mardin'de pek çok milletten ve dinden cemaatler olagelmişti: Tiirkler, Araplar, Ermeniler, Rumlar, Süyaniler, Keldaniler, Nasturiler, Yezidiler ve Şemsîler (yani güneşe tapanlar).

Mardin'deki en eski ibadethanelerden birisi 5. yüzyıl başlarına tarihlenen Surp Kevork kilisesidir. Vartapet Husig Gülyan'ın elyazmasında yazıldığına göre, 1822'de Piskopos Hovakim Tazbazyan'm bu kilisede yaptırdığı tamir sırasında mermer bir kitabe bulunmuştur. Bunun üzerine Vartapet Andreas Ahmaranyan, Keldanî kilisesinin rahibinin de yardımıyla, kitabenin Asuri alfabesiyle Ermenice olarak yazıldığını çözmüştür. Kitabede "Komutan Surp Kevork adına 420 yılında yapılmıştır" ibaresine rastlanmaktaydı. Kitabenin aslı, bundan sonra Vartapet Andreas Ahmaranyan'da kalmış, I. Dünya Harbi'nde kaybolmuştur. Vartapet Husız Gülyan ise kitabeyi çeşitli dillere tercüme ettirip, bunları Mardin metropolitliğinin salonuna astırmıştı:

Bu yazıt 420'den evvel Mardin'de bir Ermeni cemaatinin varlığına işaret etmektedir.

Nitekim kitabede 351'de Nusaybin İmambut kumandasındaki Pers ordusunun işgaline uğrayıp da yıkılınca, burada yaşayan Ermenilerin Mardin'e sığındığı da yazılıdır. Hattâ "mardi/savaşçı" kelimesinden dolayı şehrin bu sırada bu adı aldığı da rivayet edilir, ,379'da İmambut'un Mardin'i de istila edip şehre kendi adını verdiği, Ermeni patrikhanesi bundan dolayı bu şehri "Mambut" adıyla anmaktadır.

Melkon Tazbazyan'ın Ailesi

Tazbazyan sülalesi, Safavi sarayının en gözde soylularından, Ermeni asıllı Melkon Han'a dayanmaktadır. Han ünvanı sadece yüksek mertebedeki devlet adamlarına verilirdi. Melkon Han, Şah I. Tahmasp'ın sarayında zekâsı, sadakati ve görevine düşkünlüğü dolayısıyla pek sevilirdi. Ayrıca hem bir eğlence, hem de bir spor olarak avcılığı pek seven şah, ava çıktığında onu yanından eksik etmezdi. Zira Melkon Han'ın gayet iyi yetiştirdiği bir tazısıyla, bir şahini vardı. Melkon Han av sırasında bu iki özel hayvanı şahın emrine verirdi. Bu durumdan gayet hoşnut olan şah, Melkon Han'a avcılığının simgesi olan bu iki hayvanın adının bileşimi olan Tazbazyan soyadını bahşetmişti. İsim "taz(ı)" ve Farsça şahin anlamındaki 'baz'tn bileşiminden oluşmuştur.

Melkon Han'ın üç oğlu vardı: Hovannes, Antreas ve Boğos. Hovannes saray mimarı, Antreas tüccar, Boğos ise sarraf idi. Şah I. Tahmasp'ın 1576'daki ölümünden sonra başa geçen oğlu Şah II. İsmail'in hükümdarlığı boyunca Tazbazyan ailesi saraydaki mevkiini muhafaza etmişti. Ancak Şah II. İsmail bir yıldan kısa sürede ölüp, yerine kardeşi Şah Muhammed Hüdabende geçince her şey değişti. Şah Muhammed Hüdabende, selefle-rinin aksine Hıristiyanlara karşı bir siyaset gütmeye başlamıştı. Şahın uyguladığı zulüm ve sürgün siyasetinden Tazbazyanlar da nasiplerini aldılar ve gizlice İran'dan, O smanlı Devleti'ne kaçarak Bağdat'a yerleştiler.

Zamanın padişahı Kanuni'nin torunu olan III. Murat idi. Tazbazyanlar gibi İran'dan kaçan pek çok aile de Osmanlı topraklarına, özellikle Mardin'e gelmişlerdi. Tarihler Mardin'e 1579 yılı civarında pek çok muhacirin gelerek şehri canlandırdığından bahseder. Bu muhacirlerin Şah Muhammed Hüdabende zamanında, tıpkı Tazbazyanlar gibi İran'dan göç ettikleri tahmin edilebilir.

Bağdat'ta kaldıkları sürede Tazbazyan ailesi ticaret sayesinde kısa sürede toparlandı. Osmanlı ülkesinde Hıristiyanlara gösterilen iyi niyetten de hoşnut kaldılar. Bir süre sonra Antreas Bağdat'ta daimi olarak yerleşmeye karar verirken, Hovannes Musul'da şansını denemek için oraya göç etti, Boğos ise Mardin'e yerleşti. Tazbazyanlar dinlerine bağlılardı

ve başarıları için hep Tanrı'ya şükrederlerdi. Ancak ne Bağdat'ta ne de Musul'da Ermeni kilisesi olmadığı için Antreas ve Ohannes Yakubi Süryanilerin kilisesine gider olmuşlardı. Ayrı milletten olmamalarına rağmen, onlarla aynı inancı paylaşıp, onlar gibi ibadet ettiler. Bağdat'ta bir Ermeni cemaati bulunmadığı için Antreas'ın çocukları ve torunları Süryanileşerek Tazbazyan soyadını bırakmışlardı. Dedeleri Antreas'm adını soyadı olarak kullanan ailenin bu kolu, sonraları Yakubi Süryani kilisesinden ayrılıp Katolik Süryani kilisesine geçmiştir. Ermenilikle olan bağlarını tamamen unutan ailenin kayıtları halen Süryani Katolik kilisesinde bulunmaktadır.

Ohannes de, Antreas'la aynı sebepten, önce Yakubi Süryani kilisesine gider olmuş, ardından da Katolik Süryani kilisesine geçmişti. O da kardeşi gibi Tazbazyan adını bırakmış, Arapça 'mimar' anlamına gelen 'Binnâ' soyadını almıştı. Zira mimarlığıyla Musul'da kısa sürede meşhur olmuştu. 1895'te vefat eden ve Mardin'e defnedilen Süryani Katolik katolikosu Bihnan, Antreas Binnâ'nın soyundan geliyordu. Bihnan Mardin'e yaptığı bir ziyaretinde Ermeni olduğunu söylerdi.

Bu üç kardeşin en küçüğü olan Boğos Tazbazyan ise Bağdat'tan ayrıldığında Diyarbakır'a gitmeyi kafasına koymuştu. Ancak sadece bir süre kalmak üzere geldiği Mardin'de, Ermeni cemaatinin, kilisesinin ve rahiplerinin ona gösterdiği ilgiden dolayı yerleşti. Mardin'e geldiğinde iki oğluyla bir kızı olan Boğos Tazbazyan'm burada, 1619 yılında Murad adında bir oğlu daha oldu. Roğos'un ölümünden sonra da Tazbazyan adını koruyan oğullarından büyük olanları genç yaşta çocuksuz olarak ölünce, ailenin bütün varlığı Murad'a kaldı. Yine genç yaşlarında kutsal Kudüs'ü ziyaret ettiği için, Kudüs'ü ziyaret ederek hacı olanlara verilen 'Malidesi' ünvanını alarak Mahdesi Murad Tazbazyan olarak anıldı.

Mardin'deki Katolik Misyonerleri ve Melkon Tazbazyan

1630'da, IV. Murad'ın hükümdarlığı sırasında Garmeğyan rahiplerinden Peder Marko ve

Patilus, tıbbi misyon kisvesi altında Mardin'e gelmişlerdi. Zira Osmanlı topraklarında açıkça misyoner faaliyeti yapılmasına izin verilmiyordu. Misyonerler de hastaları tedavi etmek gibi kabul edilebilir bir istekle bu engeli aşmaya çalışıyorlardı. Böylece halkın arasına karışarak inançlarını yaymaya başlamışlardı.

1654 yılının Mart ayında Mahdesi Murad Tazbazyan'ın Melkon adında bir oğlu oldu. Mardin'de bir Ermeni okulu bulunmadığı için Melkon'un eğitimini babası üstlenmişti. Bugünün deyimiyile "milliyetçi" bir ruha sahip olan baba Tazbazyan oğluna Ermeni dilini ve tarihini öğretti. Oğlunun öğrenmeye olan hevesini gördüğünde de, yabancı dil öğrenebilmesi için onu Garneğyan (Karmel) Cemiyeti'ne kayıt ettirdi. Melkon burada İtalyanca ve ilahiyat eğitimi alıyordu. Garneğyan rahipleri Melkon'un öğrenmeye olan isteğinden ve öğrenme hızından memnun kalmışlardı. Bundan dolayı onu Roma'ya göndererek tam bir Katolik eğitimi almasını tasarladılar. Bu eğitimin ardından Melkon'un bir Katolik rahibi olarak ülkesine dönerek inancını yaymak için çalışacağına da inançları tamdı.

Roma'ya gönderme teklifini ilettiklerinde, Melkon bunu sevinçle karşıladı. Ama ne Melkon ne de rahipler bu teklifi bir türlü Mahdesi Murad Tazbazyan'a götürmeye cesaret edemiyordu. Zira bunun babası tarafından şiddetle reddedileceği aşikârdı. Melkon sabırla susup, müsait bir fırsatın doğmasını bekledi. Babasının onun başarılarından memnuniyetle bahsettiği bir gün, Roma'ya giderek oradaki ruhban okuluna girmeyi istediğini ona söyledi. Ancak babası beklenen tepkiyi vererek kızdı ve onu kovdu. "Şimdi bu arsız Frenklerin neler çevirdiklerini, şehirlerde yaptıkları propaganda faaliyetlerini ve bu yüzden aileler arasında yolaçttıkları kargaşayı gidip anlatacağım. Onlardan şikâyetçi olup, Mardin'den kovulmaları ve böylece de bizim rahat yaşayabilmemiz için ne gerekiyorsa yapacağım" dedi ve gerçekten de o günden sonra bu iki rahibin Mardin'den uzaklaştırılması için epey gayret sarfetti.

Melkon, hem isteğinin reddedildiği, hem de çok sevdiği iki rahip ciddi sıkıntılar çeker hale geldiği için çok üzülüyordu. Bu yüzden günden güne zayıflayıp, nihayetinde de yatağa düştü. Genç Melkon'un hastalığı günden güne ilerlerken, annesine bu iki rahibi görmek istediğini

söyleyip, bu ricasını yerine getirmesini istiyordu. Ancak annesi, babasının emrine karşı gelemeyeceğini, zira babasının onların adlarının bile anılmasını yasakladığını söylemekten başka bir şey yapamıyordu. Babası Melkon'un iyileşmesi için servetini gözden çıkartarak birçok doktor getirttiyse de, bunların hiçbiri genç Melkon'u iyileştiremedi. Zira hasta yatağında bile düşündüğü tek şey Roma'ya gidip, bir rahip olarak geri dönmekti.

Annesi Mardişia her ne kadar oğluna, ricasını babasına iletmesinin sözkonusu olmadığını söylüyorduydu da, bir yandan da kocasına Garmoğyan rahiplerini getirtmesi için yalvarmaktan geri durmuyordu. Çocuğunun ölümcül halini gören baba da, sonunda rahipleri çağırmaya mecbur kaldı. Rahipler can u gönülden Melkon'un yardımına koşular, durumunun ağır halini gördüklerinde çok üzüldüler. Melkon ise onları görünce gözlerini açıp derin bir nefes almıştı.

Babasına, Melkon'u Tanrı'nın ellerine teslim etmenin yapılacak en uygun iş olduğunu, kendilerinin de ellerinden gelen ne varsa yapacaklarını söylediler. Sağlığını kazanırsa onu Tanrı hizmetine adak edip, bunun için Roma'ya yollamasını istediler. Garmeğyan rahipleri Melkon'un tedavisi için gereken ilaçları bulup, tedavisiyle şahsen ilgilendiler. Mahdesi Murad Tazbazyan rahiplerin gösterdiği bu ihtimamdan çok etkilendi. Önce kendisi Katolikliği kabul etti, sonra da akraba ve dostlarından pek çok kişinin bu inanca geçmesini sağladı. Böylece adağına fazlasıyla sadık kalmış oluyordu. Melkon bir ayda sıhhatine yeniden kavuştu ve Roma'ya gitmek için babasının iznini aldı.

Yolculuk günü geldiğinde, babasının şu sözleriyle genç Melkon daha bir cesaret kazanmıştı: "Sevgili çocuğum, Tanrı'ya hamd ve şükrediyorum ki beni bu imanla aydınlattı, ona yalvarmalarım seninle bağısladı. Ben de adağıma sadık kalıyorum: Roma'ya git. Tanrı seninle olsun. İnanıyorum ki sen bir gün kalbimin sevinci ve tesellisi olacaksın ve de şehrimiz ile cemaatimizi aydınlatacaksın." Mahdesi Murad Tazbazyan oğlunu Roma'ya götürecek Garmeğyan rahiplerine teslim ettiğinde sene 1670'di.

Uzun süren bir yolculuktan sonra Roma'ya vardıklarında Mekon Urban ilahiyat kolejine

kaydoldu (Papa Urban VIII tarafından 1 Ağustos 1627’de kurulan bu okul hâlâ öğrenci yetiştirmektedir). Melkon’un şevkini ve başarılarını gören rahipler ondan hiçbir yardımı esirgemediler. Çalışkanlığı ile diğer arkadaşlarından önde olan Melkon hep okul birincisi oldu. Latince, İtalyanca, felsefe, ilahiyat derslerini başarıyla tamamlayarak “Vartapet” unvanını kazandı. Melkon Roma’daki ilk yılları sırasında Papa Gığemes (Clement) IX’un unvanını kazandı. Melkon Roma’daki ilk yılları sırasında Papa Gığemes (Clement) IX’un takdirine mazhar olduğu gibi, onun ölümünden sonra yerini alan Papa Innogendiyus (Innocent) XI’in de takdirini ve sevgisini kazanmıştı. Bu arada Garmeğyan rahipleri aracılığıyla mektuplaştığı ailesiyle de ilişkisi kesilmemişti. 1680’de rahip olarak takdis edildiğinde büyük babasının adı olan Melkon’u ve Tazbazyan soyadını muhafaza etmişti. Ancak onu yetiştiren rahip bu takdis törenini göremeden vefat etmişti. Başarısı için onu ödüllendiren Papa, Melkon’un inancını yalnız memleketi olan Mardin’e değil bütün Mezopotamya’ya yaymasına dair isteğini ona ilettili ve bunun için Tanrı’nın ona yardım etmesini temenni etti.

Vartapet Der Melkon Tazbazyan’ın Mardin’e Dönüşü ve Sonrası

Vartaped Der Melkon Tazbazyan 8 Ağustos 1680’de, ayrıldıktan tam on yıl sonra, Mardin’e dönmüştür. Babası Mahdesi Murad Tazbazyan’ın itibarı ve nüfuzu sayesinde, Müslüman-Hıristiyanı bütün şehir halkı onu karşılamıştı. Evlerini ziyaret edenlerden Erivanlı Der Sarkis Çarhalasyan ile Der Garabet ve Der Sarkis adlı iki rahip onu Surp Kevork Kilisesi’ne davet eder. Bu daveti kabul eden Tazbazyan Gregoryen inancına ait bütün ikonaları kiliseden çıkarttırdıktan sonra kiliseye gider. Bunun üzerine Ermeni cemaati ikiye bölünür, hattâ Süryani Yakubilerin de işe karışmasıyla olayın boyutları iyice büyür. Bunun üzerine Der Melkon Tazbazyan Surp Kevork kilisesini terk ederek, Mardin’in batısında, yarım saatlik mesafedeki Ayn Since pınarı civarındaki metruk bir Ermeni manastırına, Şehide Sırpuhi Varvara manastırına gider ve oraya sığınır.

Bu manastırı kısa zamanda temizletip düzenletir ve burada Katolikliği kabul eden Ermeniler için ayinler düzenleyip vaazlar vermeye başlar. Gregoryen Ermenilerin bu manastırı boşalttırmak için yaptıkları girişimlerse sonuçsuz kalır. Vaazlarında halka Roma'yı, Roma'nın güzelliklerini ve kiliselerinin muhteşemliğini anlatır. Aziz Petrus ve Pavlus kilisesinin ihtişamının üzerinde bilhassa durur. Olaylar durulduktan sonra diğer kiliselerle iyi ilişkiler kurmaktan da geri kalmaz; Ermeni ve Süryani kiliselerine Roma'dan getirdiği hediyeleri sunar. İlk pazar günü çok sesli kıddas' (budarak da denen bir gündüz ayini) düzenledikten sonra halka vaaz verir. Ardından da törenle kiliseden ayrılarak mütevelli heyeti ve şehrin ileri gelenleri ile oturup sohbet eder.

Tazbazyan'm bu gayretleri sayesinde Ermeni Katolik cemaati kısa sürede büyür. Süryaniler tarafından Ermeni köylerine de sokulmak istenen Evtikes Şehitleri denen ve Nasturi inancına ait bir töre'nin de önünü almış ve bunu yasaklamıştır. Yabancı inançların kendi kültürlerine karışmasını engellemek için harcadığı çabalar daha da çok Ermeni'yi Katolikliğe çekmiştir. Bu faaliyetlerinin yanısıra, bir yandan yaşlı babası ile birlikte hasta, dul ve yetimleri ziyaret ederek onlara yardımcı oluyor; bir yandan da yoksullara destek oluyordu. Bu sayede şöhreti Türkler, Kürtler ve Şemsiler (güneşe tapanlar) arasında da kendini Tanrı'ya adanmış, adil ve fakir babası olarak yayıldı.

Kuvvetli ve etkileyici hitabeti sayesinde Roma'da gördüğü eğitimden aldıklarını halka da aktarmayı, böylece onlara yeni kurallar ve kanunlar öğretmeyi başardı, böylece de Roma'dakilerin yapmasını istediği işlerin üstesinden başarıyla gelmiş oldu. Mardin'deki 1860 Ermeni ailesinden 830'unu bu ilk dört yıl içinde Katolikliğe döndürmüştü. Sonraki yıllarda çıkan pek çok karışıklığa ve engellemelere rağmen neredeyse bütün Mardin Ermenilerini, 200 aile hariç Katolikliğe döndürmüştü. 1685'te, Mardin'deki işlerini sağlama bağladıktan sonra, Roma'dan gelen emirlere uyararak yerine Der Sarkis Çarhalasyan'ı bırakarak Ermeni köylerini gezmeye başladı. Bu gezileri esnasında hiçbir din adamının evinde kalmayıp, hanlarda konakladı ve ziyaretçilerini de oralarda kabul etti.

İlk olarak Diyarbakır'a geçti. Eçmiyazdin'in icazetiyle Diyarbakır piskoposu olan Mardiros Tohmanyan, Der Melkon Tazbazyan ile tanıştıktan kısa bir süre sonra onun en yakın takipçilerinden olup Mardin'e yerleşti. Tazbazyan Diyarbakır'dan sonra Bitlis'e geçti. Ama burada, görüştüğü bir rahip onu Frank vaizi olduğu gerekçesiyle hükümet yetkililerine ihbar etti. Bunun üzerine üç gün hapis yatan Tazbazyan'dan hemen şehri terk etmesi istendi. Buradan Van'a geçti. Gdus Adası'nda onu öldürmek istedilerse de, sadık katırcısının sayesinde ölümden kurtularak bir gece yarısı burayı terk etti. Muş'ta çok sevildi. Burada bir papaz ve ailesi onun takipçisi oldu. Ardından Erzurum'a geçerek buradaki din adamlarından birkaçını etkilediyse de, halk ona hiç ilgi göstermedi.

Gezisinin en önemli durağı Ermenistan'ın ruhani başşehri olan Eçmiyazın'dı. Müstakil Ermeni Kilisesi'nin merkezi olan bu şehre gelmekteki amacı, Roma ile Eçmiyazdin arasında bağlar kurmaktı. Buradaki rahipler onu saygıyla karşıladılar. Ancak Mardin'den gelen şikâyet mektuplarıyla ona karşı zaten çok kızgın olan Katolikos, Antepli Yeryağ ona bir an önce Mardin'e geri dönerek, sebep olduğu karışıklıkları düzeltmesini ve asla insanların inançları ile oynamamasını söyledi. Bunu yapmazsa da onu hapsedireceğini ekledi.

Der Melkon Tazbazyan, Eçmiyazdin'den sonra Trabzon'a gitti, oradan da Sivas'a uğradı. Burada Pırknik (Perkenek) köyünde kalarak oranın ahalisini Katolikliğe çevirdi. Bura dan Ankara'ya geçerek oradaki pek çok rahibi, piskoposu ve önde gelen aileleri Katolikliğe çevirdi. Ancak bu kez ihtiyatlı davranıp fazla uzun kalmadan oradan ayrıldı. Mardin'e dönüş yolunda uğradığı Harput'tan da gece yarısı kaçmak zorunda kaldıysa da, bir sonraki durağı olan Kayseri'de bir rahiple dostluk kurduğu gibi, bazı aileleri de Katolikliğe isteğiyle çıktığı bu geziyi bitirerek, 1685'in Aralık ayında Mardin'e döndükten sonra Vatikan'a bir rapor yazıp yolladı.

Tazbazyan'ın Mardin'deki Sıkıntıları

Tazbazyan Mardin'e döndüğünde her şeyi bıraktığı gibi bulduysa da, bu durum fazla uzun sürmedi. Mardin'den hem ruhani merkez olan Eçmiyadzin'e, hem de Sis Katolikosluğu'na ve İstanbul'a, Tazbazyan'ın Mardin'den sürülerek yerine yeni bir din adamının yollanması için pek çok şikâyet gitmekteydi. Gelişinden kısa bir süre sonra, 1686 yılı başların-dan itibaren ona karşı gösteriler yapıldıysa da, bunlar çok etkili olmadı. Zira Mardin halkının büyük bir kısmı ona sadakatle bağlanmıştı. Ona karşı olanlar, bu gösteriler işe yara-mayınca Deyr-üz-Zafaran'daki Süryani Yakubi patrikliğine başvurdular. Bugün Ermenilerin Katolikliğe çevrildiğini, bunun yarın Süryanilerin de başına gelebileceğini söylediler.

Bu arada Eçmiyadzin de boş durmayarak Nerses Episkopos Diranyan'ı Mardin'e yollamıştı. Her ne kadar Diranyan coşkuyla karşılandıysa da, kilisede yaptığı konuşmada Tazbazyan'm kiliseden atılmasını istediğinde halkın tepkisiyle karşılaştı. Eçmiyadzin'den gelen bu piskoposu tanımadıklarını söyleyen ahalinin hiddetinden kaçan Diranyan Yakubi Süryanilere sığınarak bir yılını Kırklar Kilisesi'nde geçirmek zorunda kaldı. Süryaniler ondan hiçbir yardım esirgemedi. Bu arada Tazbazyan halkı Franklaştırdığı şikâyetiyle hapse atıldıysa da, cemaat rüşvet ve kefalet vererek onu hapisten kurtardı. Tazbazyan'a karşı olanlar bunun üzerine onu ortadan kaldırmak için yeni yollar aramaya başlayıp, Ömerli aşiretinin Kürtlerini tutarak onu pusuya düşürme planları yaptılar. Ancak bunun haberi kısa sürede duyuldu ve Tazbazyan'm babası kendi adamlarıyla onun güvenliğini sağladı.

Tazbazyan bu saldırılar karşısında sessiz kalarak ve ibadet ederek günlerini geçiriyordu. Ona karşı olan Ermeniler ise, Eçmiyadzin'den gelen piskoposun kaldığı Süryaniler'in Kırklar Kilisesi'ne devam etmeye başlamışlardı. Bir süre sonra bunun bir çözüm olmadığını anlayan piskopos daha fazla yanlış adım atmamak için umutsuzluk içinde Mardin'den ayrıldı. Nitekim bu kiliseye devam etmeyi sürdüren Ermeniler zamanla Süryanileştiler. Bu yüzden bugün bile Ermeni kökenli Süryani ailelerine raslanır. Melkon Tazbazyan'dan sonraki dördüncü başpiskopos olan ve bu olayları kayda geçiren Ohannes Tazbazyan'a göre bu

ailelerin sayısı 200 ilâ 250 arasındadır

Tazbazyan'ın Kilikya Yolculuğu ve Talebeleri

Melkon Tazbazyan Mardin'e döndükten sonra, ziyaret ettiği şehirlerdeki talebeleriyle irtibatını sürdürdü. Onlardan gelen haberleri aldı ve onlara talimatlar yolladı. Bu sakin dönemde çok sevdiği Erivanlı Der Sarkis Çarhalasyan'ı kaybetti. Bu kaybın üzerine de, yeni din adamları yetiştirmek için harekete geçmeye karar verdi. Ruhban yetiştirmek için kurulacak okulda Ermenice, İtalyanca ve Latince dilleri ile felsefe ve ilahiyat dersleri verilecekti. 1687 yılında ikisi Mardin'den, kalanları ise Diyarbakır, Muş, Erzurum, Ankara, Sivas ve Kayseri'den olmak üzere sekiz genç aday seçilerek okulun temeli atılmış oldu. Okul binası olarak da, ilk ayinlerini yaptığı Sirpuhi Varvara manastırını seçmişti.

Roma'dan gelen bir emirle, manastırı cemaatine teslim ederek 1687'de Kilikya'da bir seyahate çıkmıştır. Bu seyahatinin ilk durağı Kilis idi. Kilis'ten Antep'e geçti. Burada şehrin öndegelen sülâlelerinden Arzıvyanlar'la görüştü. Aileden Apraham onun takipçisi oldu. Apraham Arzıvyan daha sonra Der Melkon Tazbazyan'ın kur-duğu ruhban okulundan mezun olup Sis Gatoğikoluğu'na kadar yükselecekti. Antep'ten Sis'e geçti, burada Sis katolikosu Bizakyan tarafından takdis edildi. Bizakyan yıllar sonra Hindistan'da sürgünde ölmüştür. Bu arada Adana Ermenilerinden ona karşı olan bir grup Der Melkon'u Sis'te yakalatıp hapsedirmek istedilerse de, bunun haberini alıp bir gece yarısı oradan kaçarak bu tertipten kurtuldu. Buradan Halep'e (Periya) geçti. Mardin yolunda Urfa'ya da uğradıysa da, burada sancak beyine yapılan ihbar dolayısıyla tutuklanarak on gün hapis yattı. Hapisten çıkar çıkmaz da şehri terk ederek 1688 yılının Mart ayında Mardin'e geri döndü. Buradaki düzeni bıraktığı gibi buldu ve bundan teselli buldu. Seyahatini anlatan bir raporu da Vatikan'a yolladı.

Sirpuhi Varvara manastırında açılan ruhban okulu, faaliyetlerini yazın burada

sürdürüyorduydu da, sıhhi sebeplerden dolayı kışın şehre, Surp Kevork kilisesine taşınıyordu. Dördüncü yılın sonunda, 1691 'de, okulun ilk talebeleri mezun olunca, Der Melkon Tazbazyan bunları halihazırdaki Katolik rahiplerinin ölümüyle boşalan yerlere yollayabilmek için takdis ettirdi. Kayseri, Kilis ve Sis'te takdis edilen talebelerinden ikisi, memleketleri olan Mardin'e, Der Melkon Tazbazyan'ın yanına döndü. Antepli öğrenci Arziyan ise Penya'ya giderek Sis Gatoğigosu Bedros Bizakyan tarafından takdis edilerek orada kaldı.

Bu sıralarda Deyr-uz-Zefaran'daki Süryani patriği, bir tuzak kurarak Der Melkon Tazbazyan'ı makamına davet eder ve onu manastırın ücra bir hücreğine hapseder. Oğlunun gece olmasına rağmen dönmediğini gören yaşlı babası Murad Tazbazyan, daha önce benzeri bir tertibi bizzat onu uygulayan patrikten şüphelenir ve hükümete başvurarak yardım ister. Bu arada olayın talebeler ve cemaat arasında duyulması infiale sebep olur, büyük bir grup, onun uğruna kanlarını dökmeyi bile göze alarak Deyr-uz-Zeferan'a yürümeye başlar. Hükümet güçlerinin de araya girmesiyle Der Melkon Tazbazyan zamanında serbest bırakıldığı için, bu olay büyümeden kapanmıştır.

Bu mücadeleler sırasında, ona karşı olan ailelerden bir grup, onu küçük düşürmek için bir fahişeyi para vererek tutar. Fahişe de kiliseye giderek dua etmekte olan Der Melkon Tazbazyan'ın cübbesiyle başlığını parçalar ve ona terbiyesizce iftiralarda bulunur, hakaret eder. O esnada orada bulunanlar kadını yakalar, hattâ linç etmeye kalkar. Ancak Tazbazyan araya girerek böyle yaparlarsa Tanrı'nın evini gerçekten kirleteceklerini söyleyerek onları durdurur; za-ten cezasını bulmuş olduğunu söylediği kadının da hayatını kurtarır. Aynı günün akşamı Tazbazyan Mardin'den ayrılacağı sırada, kadının akrabalarından bir grup onun karşısına çıkarak, kadını affetmesi ve kadının tövbekar olması için dua etmesi için ona yalvarırlar. Kurtuluşunun ölümde olduğuna inanmaktadırlar. Kadın gerçekten de tövbekar olmuş ve bir süre sonra da ölmüştür.

Der Melkon Tazbazyan'ın Piskoposluğu

İlk grup talebelerden sonra ruhban okulu iki dönem daha mezun vermiştir. 1707'ye kadar süren bu sakin devreyi, dönemin papası Gıgemes (Clemens) XI yakından takip etmişti. Bu sakin dönemi bitiren olay, Sis Gatoğigosu Matyos'un vefatı olmuştur. Onun ölümünden boşalan yere ruhban okulunun mezunlarından Bedros Bizakyan geçince, Papa ona bir mektup yazarak Der Melkon Tazbazyan'ın piskopos olarak takdis edilmesini istemişti. Bizakyan'ın bu kabul etmesi üzerine Der Melkon Tazbazyan, saygıyla karşılandığı Penya'dan geçerek 1708'de Sis'e varmış ve burada Mardin piskoposu olarak takdis edilmiştir. Bu durumda Bedros Bizakyan kocasını kendi eliyle takdis ettiği için; Der Melkon Tazbazyan ise, kendi okulunun meyvelerini toplamaya başladığı için gayet memnundu. Der Melkon Tazbazyan Mardin'deki Arkepiskopos kürsüsüne dönerken Kilikya ve civarındaki pek çok şehre uğrayarak hem yeni rahipleri takdis etmiş, hem de vaazlar vermişti. Böylece hem rahipleri Katoliklik yolunda cesaretlendirmiş, hem de halkın dertlerini dinleyerek sıcak ilişkiler tesis etmişti. Mardin'e dönüşünde, cemaatinin hazırladığı muhteşem bir törenle karşılanarak makamına geçmişti. Bu gezisini anlatan bir raporu da Roma'daki propaganda cemiyetine yollamış, oradan da memnuniyet ifadeleriyle dolu bir cevap almıştır. Bu önemli yazışmalar halen Mardin Piskoposluğu'nun arşivlerindedir. Der Melkon Tazbazyan, yedi yıl süren piskoposluğu süresince öğrenci yetiştirmeye devam etmiştir. Bunlardan biri olan Diyarbakırlı Markar Tohmanyen hem onun halefi olmuş, hem de yazdığı pek çok eserle piskoposluk arşivini zenginleştirmiştir. Ancak Tohmanyen'in eserlerinin büyük bir kısmı I. Dünya Savaşı sırasında kaybolmuştur.

Gregoryen-Katolik Mücadeleleri ve Der Melkon Tazbazyan'ın Sürgünü

1700'lü yılların başlarında, yani III. Ahmet'in saltanatına ve de Lale Devri'ne denk düşen dönemde Katolik Ermeniler artık yeni piskoposluklar kurabilecek kadar güçlenmişlerdi. Ancak bu gelişmenin önünü iki önemli sebep kapatıyordu: Bunlardan ilki, Osmanlı

Devleti'nin kendi tebaası olan Hıristiyan milletlerinkinin dışında yeni kiliseler kurulması-na izin vermemesiydi. İkincisi ise Er-menî cemaatinin, Roma'nın tahmin-leri ve isteklerinin aksine topyekûn Papalığa tâbi olmayı kabul etmemesiydi. Bir başka deyişle, Roma Erme-nî Kilisesi'ni tümüyle kendine bağla-mak istiyordu. Bunun için Roma'nın pek çok girişimi olmuş, her seferinde bu konudaki ümitler yeniden yeşer-mişti.

Tam bu sırada Der Melkon Tazbazyan ise, Katolikliğin yayılmasına yö-nelik çalışmalarına bağlı olarak artan cemaat içi sürtüşmeler dolayısıyla kendi cemaatini ayırmayı düşünme-ye başlamıştı. Bu ayrı cemaat haline gelme fikrini Roma'ya ilettiğinde, Roma'dan bu yolda çalışmasına dair bir cevap alınca, bundan piskopos Arzıvyan ile Piskopos Sahakyan'ı ve Kayseri Piskoposluğu'nu haberdar et-mişti. Ancak bu ayrılık fikri duyulur duyulmaz, Kilikya ve civarındaki Er-menî cemaatleri Der Melkon Tazbaz-yan'a karşı bir cephe oluşturacak, Eçmiyadzin ve İstanbul patrikhaneleri ile Sis katolikosluğuna ve padişaha başvurarak, cemaati bölmek isteyen Der Melkon Tazbazyan'm cezalandı-rılmasını istemeye başlamışlardı. Bu faaliyetlerin sonunda Der Melkon Tazbazyan'm İstanbul'a sürgün edil-mesi kararlaştırıldı. Mardin sancak beyi İstanbul'dan gelen hüküm uya-rınca onu zincire vurarak sürgüne yolladı. Der Melkon bu durum üzeri-ne yerine Piskopos Mardiros Tohmanyany'ı bırakmıştı. 1714 yılı içinde İstanbul'a vardığında Çavuşlar ha-pishanesine konulmuş, bir müddet sonra vezirler karşısında yaptığı sa-vunmada suçsuz bulunup serbest bı-rakılmıştır.

Serbest kaldıktan ve sürgün ceza-sından da affedildikten sonra İstan-bul'da kalarak özerk bir Ermeni Ka-tolik kilisesinin kurulması için çalış-malarını burada sürdürmeye başla-mıştır. Bunun için Sarkis Tokatlı ile Fransız Konsolosluđu'nda toplantılar yapıyordu. Ancak bunun da duyul-ması üzerine, başı bu kez doğrudan Kumkapı Patrikhanesi ile derde gir-mişti. Bir yıla kalmadan, Kumkapı'nın ona karşı verdiği mücadelenin sonunda, yeniden hapse düşer. Üste-lik bu kez yalnız da değildir, eski öğ-rencilerinden olan Sis Piskoposu Apraham Arzıvyan da onunla bera-ber hapsedilmişti.

Aynı hücrede kalan bu iki mah-kûm, hapishanenin müdürü olan Mehmet Ali'nin dikkatini çeker. Sü-rekli olarak dua eden ve tefekküre dalan bu iki muhterem adam, Meh-met Ali'nin, çocuğu olmayan karısı-nı rüyasına girip, çocuğunun olması için yardım isteyen bu

kadından yar-dımlarını esirgemeyeceklerini söyle-miştir. Bundan bir süre sonra kadının hamile kalması üzerine, Mehmet Ali onlara karşı olan borcunu, birinin kaçmasına yardım ederek ödemek is-tediğini söyler. İki din adamı bu kez hangisinin hürriyeti seçeceği üzerine tartışırlar. Her ikisi de diğ erinin ser-best kalmasını istemektedir. Ancak Apraham Arzivyan, hocası Der Melkon Tazbazyan'ın emretmesi üzerine hapisten kaç ar. Der Melkon Tazbazyan ise hapiste kalır ama, hapishane müdürünün minnet duyguları saye-sinde İstanbul'daki Katolik Ermeni-ler ile ilişkiler kur ar, hattâ yeni ra-hipler takdis eder. Takdis ettiği ra-hiplerden Der Hovsep Aslanyan, yardımcısını Mardin'e göndererek onun haberlerini iletir.

Artık kendini yorgun hissetmeye başladığı ve ölüme hazırlandığı 1716 yılında ruhunu Tanrı'nın ellerine teslim eder. Önce Ermeni mezarlığı-na defnedilmişse de, mezarı sonradan Latin mezarlığına nakledilmiştir. Ancak bu mezarının yerini halen tespit edebilmiş değ iliz. Ond an geri-ye, Roma ile yaptığı yazışmalar ile; talebelerinin ve onların talebeleri-nin uzun uğraşları sonucunda kuru-lan Ermeni Katolik Kilisesi kalmıştır.

KAYNAKLAR

Vattabet Mardinli Husig Gülyan, Viyana,1898, (elyazması) Mardin Ermeni Katolik Paşpisko-posluğu'nun Tarihçesi.

Vartabet Mardinli Andreas Ahmaranyan'm Avedik dergisindeki yazıları. Sayılar: 2, 3, 4, 5, 7, 8, 10, 12, Beyrut, 1932-1933.

"Roma'daki Propaganda Fide Arşivi'nden", İs-tanbul 1716, (Vatikan Propaganda Arşivi nu-marası), s.36.

La Terre Saint - Revue Illustree de L'Orient Chrétien (Mukaddes Topraklar - Hıristiyan Şark'ın Resimli Mecmuası), Paris, 1907.

Revue de L'Orient Chétien (Hıristiyan Şark Mecmuası), Paris, 1896

Histoire Abregee, Mgr. Andre Alexandrian, Beyrout, 1908. Kilikya patrikleri, başpiskoposları ve piskoposları.

Charles A. Fraezee, Catholics and Sultans (Katolikler ve Sultanlar), Cambridge, 1983.

Pars Tuğlacı, Osmanlı Şehirleri, İstanbul, 1985

Ermeni Kiliseleri:

Gregoryenier, Katolikler ve Protestanlar

Ortodoks Ermeniler, daha birinci yüzyılın sonlarında Hıristiyanlıkla tanışmışlardı. Üçüncü yüzyılın sonlarında ise Kirkor Lusaroviç'in, yani Ay-dınlatıcı Kirkor'un, II. Tridates'i vaftiz etmesiyle Hıristiyanlık Ermeniler'in resmî dini olmuştu. Kadim Ermeni kilisesi için halen kullanılmakta olan "Gregoryen" terimi de kurucusu olan Kirkor Lusaroviç'in adından türetilmiştir. Kirkor Lusaroviç'in oğlu Aristeas babasından devraldığı Kapadokya piskoposluğu görevini sürdürdüğü sırada 325'teki İznik konsiline de katılmıştı. Kuruluşu Hıristiyanlığın bu erken devirlerine dayanan Gregoryenlerin dini merkezi hâlâ Eçmiyazdin'dedir. Ayrıca 1453'te İstanbul'un fethinden hemen sonra İstanbul'da da bir patrikhane kurulmuştur.

Katolikler

Gregoryen insanına sahip Ermenilerin yanı sıra, Roma'yı tanıyanlar da erken devirlerden itibaren olmuştu. Ermenilerin Katolik inancıyla ilk yakın temasları Haçlı Seferleri sırasında. Papa XII Johannes'in 1318'de Bolognalı Bartholomeos'un eserlerinin Ermenice çevirisini Ohannes Kernetsi'ye (Kernali John) yolladığı bilinmekte ve bu Roma'nın en erken misyonerlik faaliyeti olarak kabul edilmektedir. Ancak Katolikliğin Ermeniler arasında yaygınlaşması için 17. yüzyılda Ortadoğu misyonlarının kurulmasını beklemek gerekecekti: Dominikenler 1582'de Kafkasya'da; Cizvitler 1626'da Halep'te, 1653'te İsfahan'da; Kapusenler 1627'de Halep'te, Karmeller 1705'te İran'da misyon kurmuşlardı. Sis'teki Ermeni piskoposluğunun 1740'dan itibaren Katolik piskoposlar tarafından idare edilmesiyle başlayan sorunlar, 18. yüzyılın başlarında bu piskoposluğun Kilikya, Suriye, Mezopotamya ve Mısır'daki Katoliklere hizmet vermek amacıyla Lübnan'a taşınmasıyla çözülmüştü.

Ancak bu kilise Osmanlı Devleti tarafından resmen tanınmıyordu. Papalık 8 Mart 1828'de Fransız büyükelçisi aracılığıyla Sultan II. Mahmud'a Ermeni Katolik patrikhanesinin tesisi için başvuruda bulundu. Ancak ne bu girişim, ne de aynı sıralarda Paris'teki Papalık

elçisinin Osmanlı hâriciyesi üzerinden yaptığı girişimler bir sonuca ulaşmadı. 8 Temmuz 1828'de ise Rus Çarı Papa'ya Doğu Hıristiyanları'nın himayesi için işbirliği ve yardım teklifinde bulundu. Çar'ın bu çerçevede Eçmiyazdin'e yaptığı telkinler ve baskılar, Katolik Ermenilere Eçmiyazdin üzerinden yapılan her tür baskıya son verilmesini sağladı. Hattâ bunun aksine davrananların afaroz edileceği bile duyuruldu.

Aynı sıralarda, bu yoldaki ilk girişimi sonuçsuz kalan Papa Pius VIII, bu kez Habsburglar'a ve Fransa'ya yolladığı resmî yazılarla, onlardan Osmanlı ülke-sinde bağımsız bir Katolik Ermeni ruha-ni reisliği kurulması için işbirliği talep etti. Bu iki ülke hâriciyeleri de bu yolda ciddi çabalar sarfettikten sonra, 6 Ocak 1830'da Sultan II. Mahmud, Erme-ni Katolik cemaatine, başlıca maddele-ri aşağıda yazılı olan imtiyaz beratını çı-karttı. Buna göre;

- Osmanlı Devleti'nin başkentinde bir Ermeni Katolik patrikliği ve başpiskoposluğu ihdas edilecek,
- Osmanlılar tarafından muhtelif Anadolu şehirlerine ve Akdeniz'e sür-güne yollanan Katolik Ermenilerin yer-lerine geri dönüş hakkı verilecek; mal-ları iade edilecek.
- Akilaga Katolik Ermenilerin kilise inşa etmeleri için izin verilecek,
- Katolik Ermeni din adamları da di-ğer milletlerinkilere (bugünkü deyişle cemaatlerinkilere) tanınan imtiyazlar-dan aynen yararlanacaklardı.

Hükümetin emri uyarınca, patrik olarak İstanbul'da ikamet etmekte olan adaylar arasında bir seçim yapıldı ve Hagopos Çukuryan resmen tanı-nan ilk Katolik Ermeni patriği oldu. Bâb-ı Âli de bu seçimi onayladı. 1866/67'de Katolik Ermeni kilisesi-nin Kilikya ve İstanbul şubeleri patrik Andon Hasun tarafından aynı çatı al-tında birleştirildi. 1911'de Roma'da Katolik Ermeni patrikliğine dair yeni düzenlemelerin yapılması için bir sinod toplandı. Ancak 1. Dünya Savaşı ve sonrasındaki siyasi ve demografik değişiklikler de yeni düzenlemeler ge-rektirdi, İstanbul'daki Ermeni Katolik patrikliği 1928 yılında ilk kuruluş yeri olan Lübnan'a nakledildi ve İstanbul patrikliği bir başpiskoposluğa dönüş-türüldü.

İstanbul'daki cemaatin şu anki ru-hani reisi Başpiskopos Zekiyan'dır ve cemaate ait 12 kilise, 4 okul ve bir hastahane bulunmaktadır. Bu sonuncusu, yani Mardin-Nusaybinli Surp Agop adına yapılan Elmadağ'daki hastahane 1836-37'de kurulmuştur ve 184 adet vakfiyesi vardır.

Melkon Tazbazyan'ın yaşadığı Mar-đin'de ise halen az da olsa Ermeni Katolik yaşamaktadır ve 150 civarın-đa kilise vakfiyesi bulunmaktadır. Surp Kevork ve Surp Hovsep kilisele-ri halen faaliyet göstermektedir.

Protestanlar

19. yüzyılın başlarından itibaren İn-điliz, Amerikan ve İsviçreli Protestan misyonları Osmanlı topraklarında, Kafkasya'da ve Ortadoğu'da açılmaya başlamıştı. Türkiye'deki pek çok mis-yonun yanısıra İran'da Tahran ve İsfahan'da, Rusya'da Şuşa ve Tiflis'te de misyonlar vardı. Osmanlı Devleti'nde Protestan misyonlarının faaliyet gös-terdiği şehirlerin bazıları şunlardı: İst-ambul, İzmir, Bursa, Trabzon, Merzi-fon, Tarsus, Kayseri, Talaş, Antep, Maraş, Harput, Lübnan, Kahire ve Mardin.

Protestanlar Osmanlı Devleti tara-đından geç tarihlerde ayrı millet (ce-đmaat) olarak tanınmışlardır. Bugün İst-ambul'da az sayıda Protestan Ermeni yaşamaktadır.

KAYNAKÇA

Rh. Y. G. Çark, "Türk Devleti Hizmetinde Erme-niler", İstanbul, 1953, s. 87.

Avedis Berberyan, "Badmutyun Hayotz (Ermeni Tarihi)", İstanbul, 1871, s. 213-214.

Kaynak: mamasyria.blogspot.de/